

Södertörns högskola | Institutionen för lärarutbildning
15 hp | Examensarbete | HT 2008

Lära Sverige[sk]

En intervjustudie av lärare på gymnasiets introduktionsprogram för
invandrare (IVIK) om religion och religionsförmedlande

Av: Magnus Jacobsson
Handledare: Johan Eellend

Sammanfattning,

Detta examensarbete handlar om Introduktionskurs för invandrare (IVIK). Jag har undersökt hur eleverna i denna undervisning undervisas in i en svensk förståelse av religion, både i den formella undervisningen i Samhällsorienterande ämnen (SO) och mera informellt fostrande. Jag har intervjuat lärare och skolansvariga, intervjuer som jag sedan analyserat. För att förstå undervisningsmiljön har jag använt en självständig tolkning av Antonio Gramscis teori om hegemoni samt Foucaults idéer om makt och kunskap. Fostran till ”svensk” syn på religion förekommer i undervisningen både implicit och explicit men att synen på *hur* och *hur mycket* är mera ambivalent.

Abstract

This work deals with the introductory course for immigrants (*Introduktionskurs för invandrare – IVIK*) in the Swedish municipalities. I have studied how the participants in this education are brought into a Swedish understanding of religion, both in the formal *SO* (social studies) and when it comes to informal transferring of values.

I have interviewed teachers and school leaders, interviews which I have then analysed.

To understand the educational environment, I have used Antonio Gramsci's theory of hegemony, as I perceive it, as well as Michel Foucault's ideas of power and knowledge.

I have found that fostering into a “Swedish” view on religion appears in the education, implicitly as well as explicitly, though the informants tend to have an ambivalent opinion as to how this should be carried out, and to which extent.

Keywords

Introduktionskurs för invandrare, IVIK, immigrants, education, religion, invandrare, samhällsorientering och skola

<u>Inledning</u>	<u>4</u>
<u>Bakgrund</u>	<u>5</u>
<u>IVIK - Introduktionskurs för invandrare</u>	<u>5</u>
<u>Syftet</u>	<u>5</u>
<u>Fråga</u>	<u>6</u>
<u>Metod och Avgränsningar</u>	<u>7</u>
<u>Urval och avgränsningen</u>	<u>7</u>
<u>Deltagande observationer</u>	<u>8</u>
<u>Presentation av informanter</u>	<u>8</u>
<u>Fältarbetet</u>	<u>9</u>
<u>Beskriva allt</u>	<u>10</u>
<u>Tidigare forskning</u>	<u>10</u>
<u>Religionsämnet</u>	<u>13</u>
<u>Teori</u>	<u>16</u>
<u>Att inte klar koden i Sverige</u>	<u>18</u>
<u>Religionsbegreppet ur en interkulturell förståelse</u>	<u>19</u>
<u>Sammanfattning av teorin</u>	<u>21</u>
<u>Definitioner och sammanfattning av begrepp</u>	<u>22</u>
<u>Hegemoni</u>	<u>22</u>
<u>Religion</u>	<u>22</u>
<u>Integration:</u>	<u>23</u>
<u>Segregation:</u>	<u>23</u>
<u>Assimilation:</u>	<u>23</u>
<u>Resultat</u>	<u>24</u>
<u>Allmänt</u>	<u>24</u>
<u>Tradition</u>	<u>25</u>
<u>Religionsundervisning</u>	<u>28</u>
<u>Lärarens självbild/religion</u>	<u>29</u>
<u>Religion</u>	<u>29</u>
<u>Nation</u>	<u>30</u>
<u>Vad är Sverige</u>	<u>30</u>
<u>Elevens bakgrund</u>	<u>31</u>
<u>Det svåra kriget</u>	<u>32</u>
<u>Dåliga elever?</u>	<u>32</u>
<u>Religionen hos eleverna</u>	<u>33</u>
<u>Önskad ideologi religion hos eleverna?</u>	<u>36</u>
<u>Analys</u>	<u>40</u>
<u>Utblickar och framtid</u>	<u>42</u>
<u>Källförteckning</u>	<u>43</u>
<u>Intervjuer</u>	<u>43</u>
<u>Otryckta källor</u>	<u>43</u>
<u>Tryckta källor</u>	<u>43</u>
<u>Litteratur</u>	<u>43</u>
<u>Uppsatser</u>	<u>45</u>
<u>Hemsidor</u>	<u>45</u>
<u>Bilagor</u>	<u>46</u>
<u>Bilaga 1: Intervjumall</u>	<u>46</u>

Jag vill rikta ett stort tack till mina informanter, Tack.

Inledning

Jag har i mitt examensarbete valt att fokusera på invandrades första möte med svensk skola. De människor som kommer från krig och fattigdom till Sverige från världens alla hörn. Men mest av allt handlar det om de lärare som de möter. De som blir ett stöd och en hjälp. De lärare som kan ha elever från flera olika kontinenter i samma klassrum. Som kan ha en undervisning för elever med bakgrundskunskap som varierar från analfabeter till elever som är nära högskolestudier.

För den unga människa som kommer till Sverige kan detta upplevas som en enorm förändring. Naturligtvis beror detta på var man kommer ifrån och vilken bakgrund och orsak som finns till flykten/flytten. Kulturella skillnader är naturligtvis olika stora beroende på ursprungsland. Sverige och Afghanistan skiljer sig mer än Sverige och Polen. Många av de vanligaste flyktingländerna är också olika över tid, eftersom de är utsatta för stora interna förändringar som t ex inbördeskrig. En sak som dock är gemensam för de flesta är att religionen, också dess mörkare sidor, är mera närvarande i dessa elevers liv. I länder som Afghanistan, Iran, Irak och Somalia är också det religiöst motiverade våldet förekommande. Det farligt om vi reducerar religion till något negativt och målar upp en ensidig bild av efterblivet och intolerant bara. Inte ens en gång religionens största belackare som Marx och Freud ansåg att religionen inte hade ett värde¹. Om vi tillåter oss en mera positiv syn på religion kan vi se flera positiva aspekter. Religionen skapar mening och struktur och delar in tiden, både den långa evigheten i tider och perioder och året i högtider, och skapar ett *vi* i mer eller mindre motsättning till ett *de*. Så också i dessa invandrades hemländer.

Hur det än är med religionens direkt destruktiva kraft eller positiva kraft, oavsett vad eleverna fått sig till livs hemma, så är det inte detta som eleverna skall lära sig i den svenska skolan. Utan det är något annat, en form av mellanställning. Den demokratiska sekulära synen på religion. Detta utifrån ett interkulturellt ifrågasättande och en synkretistisk öppenhet.

Jag har här valt att förstå undervisningen genom lärarnas bilder och upplevelser. Därför är det lätt att se detta som en dom över lärarna, men avsikten är att förstå och framförallt är jag imponerad av lärarna.

¹ Pals 2006

Bakgrund

IVIK - Introduktionskurs för invandrare

Introduktionskurs för invandrare (IVIK) är en del av det Individuella programmet². Enligt en av de berörda skolornas hemsida är det som främst är viktigt svenska, men utöver svenska ingår även ämnena matematik, idrott och hälsa, datorkunskap naturkunskap och samhällsorientering. I slutet av utbildningen på den ”högsta nivån” läser eleverna också engelska. Målet stipuleras tydligt, nämligen att ge ”behörighet att söka till gymnasieskolans program.”. Som gymnasiechefen jag intervjuat sa en *preparandutbildning*. IVIK-eleverna är en heterogen grupp sett till kunskap och kulturell bakgrund. Om undervisningen allmänt kan sägas att alla lärare återkommer till att den är spontan. Undervisningen beskrivs ofta som en del av grundskolans senare del, men eleverna är gymnasieelever även om ”barn” kan förekomma som namn. Lärare fyra säger att: ”allt de läser befruktar ju svenskan”, vidare säger gymnasiechefen: att lära sig svenska språket är viktigt. Kompetens i svenska är även avgörande för att avancera mellan klasserna. Eleverna läser alltså främst svenska, sedan mer och mer av andra ämnen och mot slutet av sin utbildning även religionskunskap på en nivå som anses motsvara årskurs nio i grundskolan.

Jag har i kommunala arkiv kunnat spåra någon form av preparandutbildning till början av 1980 i den kommun som jag skriver om³ och i Solna kommun till 1978⁴. Under denna tidliga historia läser eleverna samhällskunskap och inte samhällsorientering, följaktligen ingår inte religionskunskap. Som jag kommer att visa är dock religion en integrerad del av introduktionsundervisningen i nästan alla ämnen och var det troligen även då.

Syftet

Syftet med denna text är att kartlägga introduktionsundervisningen för invandrare (IVIK). Jag vill studera vilka drag av medvetet och omedvetet överförande av religiösa värderingar och kultur som förekommer i denna undervisning.

² Även om man inte bör ha Wikipedia som ända källa så är det som står under i artikeln i sak korrekt om en lite tendensiöst. För en sammanfattning kan jag rekommendera artikel (som den såg ut 2008-30-12) <http://sv.wikipedia.org/wiki/IVIK>

³ Berörd kommuns arkiv. Jag har valt att inte nämna skolor och lärare vid namn; redan med bara kommunnamnet är det ganska enkelt att hitta vilka lärare som är berörda och med några enkla hänvisningar om ämnen skulle kan man kunna finna ut namnen på mina informanter.

⁴ Solna stadsarkiv Volym D 1 : 48 Betygskatalog HT-78 Arkivbildare Vasalungsgymnasiet

Fråga

Vilka värderingar och förhållningssätt kring religion anser lärarna att de sänder ut och hur anser de att dessa tas emot av eleverna?

Metod och Avgränsningar

Att formulera sin metod är kanske den svåraste delen i alla uppsatser och avhandlingar. Här blir hål och luckor öppna. Här ska frågeställningens kvalitet och begränsningar försvaras. Här möts syfte, empiri och forskningsfält. Vad är det som jag/vi gör? Man kan alltid ha en informant mer och man kan alltid ställa en till följdfråga, ha slutnare frågor eller öppnare frågor. Det är ett evigt balanserande och som författare är det svårt att veta vad som förväntas av en och själv kan man alltid kräva mer (och mer).

Jag har valt att intervjua lärare som är aktiva i den verksamhet jag intresserar mig för. Detta för med sig både problem och möjligheter. En informant som är mitt uppe i en verksamhet riskerar att inte ”se skogen för bara träd”. För att se den *lite* större bilden behövs någon form av distans. Denna distans är det min förhoppning att jag skapar genom att analysera mina intervjuer så kritiskt och ifrågasättande som möjligt.

Jag har följt följande gång för informationsinsamlande. Jag har intervjuat två lärare på en skola (skola ett) och fyra på en annan (skola två), jag har vidare intervjuat gymnasiechefen i den kommun jag har undersökt. Intervjuerna har jag spelat in med diktafon och behållit intervjuerna. Detta finns inte transkriberat eller utskrivet som bilaga. Jag har inte funnit någon anledning att skriva allt eftersom alla svar inte är relevant i min undersökning. Eftersom det finns ett beroende mellan olika informanter av formen arbetsgivare och anställd upplever jag att det är viktigt att inte texten kan underblåsa konflikter. Detta kan verka överdrivet men å andra sidan är det just det omedvetna och inte alldeles korrekta som bör påpekas och lyftas fram om man vill förbättra skolan. Därför är förekomsten av problematiska beteenden viktigare än den enskilda lärarens eller rektorns namn.

Urval och avgränsningen

Jag har valt att arbeta i en kommun (som jag inte namnger av integritetsskäl, jfr not 3). Detta av två skäl: Dels därför att jag har sett en poäng i en fallstudie. Hur gör de i en specifik kommun? Vidare för att den kärva verkligheten har trängt sig på och man får intervjua där informanter står att finna. Man skulle kunna tänka sig mer av en jämförelse mellan olika kommuner.

Dock ser jag en stor poäng i att ha en lite större spridning i hierarkin inom skoladministrationen än att ha med ännu flera lärare. Sammanlagt har jag alltså intervjuat fyra⁵ lärare samt en biträdande rektor och en gymnasiechef. Frågan är om det är för lite är naturlig. Jag tror att man bör akta sig för alltför stora grupper. I Idra Magne Holmes och Bert Krohn Solvangs *Forskningsmetodik* betonar författarna att i kvalitativ forskning står inte informantantalet i centrum det är snarare viktigt att lyfta fram det särskilda⁶.

Deltagande observationer

Jag har vidare för att få en bild av undervisningen deltagit i undervisningen, i något som påminner om deltagande observationer. Dessa studier har varit användbara för att väcka frågor men har inte den formen av vetenskaplighet att jag ser dem som empiri.

Jag har även tidigare undervisat i IVIK-klasser. Detta är inget som är vetenskapligt analyserat eller redogjort för i texten men det har varit bra för att orientera sig i undervisningen och har gett en lagom stor trygghet i fråga om tolkningar och analyser. Vidare har det skapat en ödmjukhet och en respekt för lärarna som genomför detta svåra utbildningsuppdrag.

Presentation av informanter

Informanterna och deras arbetsplatser heter följande i detta examensarbete:

Gymnasiechef: i kommunen jag undersöker i

Skola ett

En biträdande rektor med ansvar för IVIK-klasserna (samt lärare i Idrott och hälsa)

Lärare tre: SO-lärare

Lärare fyra: SO-lärare, religionskunskapslärare och lärare i svenska som andraspråk

Skola två

Lärare ett. Språklärare

Lärare två: språklärare och SO-lärare

Dessa två lärare är ej med i redovisningen men är intervjuade⁷

Lärare fem: SO och Naturkunskapslärare och Språk lärare

Lärare sex: Språklärare

⁵ Egentligen sex stycke lärare men fyra som jag använder som empiri

⁶ Magne Holme 1996: 94

⁷ Svaren har inte varit relevanta eller inte dokumenterade på ett för mig användbart sätt.

Fältarbetet

Vi måste vara medvetna om hur vi fungerar som forskare.⁸ Helt enkelt: hur påverkar jag som person en situation, är mina frågor provokativa är jag provokativ? Öppnar jag för ärliga svar eller finns de en upplevelse av hot? Det viktigaste tror jag är självmedvetenhet. Jag upplever att jag är en relativt aktiv intervjuvare men inte för påträngande. Jag vet inte om jag är den bästa domaren dock.

Frågorna jag har ställt har varit öppna, men inte vidöppna⁹. Inom den kvalitativa forskningen talar man ibland om intervjumallar¹⁰. Riktigt vad det betyder är svårt att säga på ett enkelt sätt men det rör sig om en form av färdplan för vad en mera samtalande intervju ska behandla: Jag vill prata om X med informanten jag intervjuar. Jag har till stor del tagit till mig denna form av metod. Dock har jag färdiga frågor. Från dessa färdiga frågor låter jag informanterna vandra iväg och diskutera det de tycker är viktigt. Jag anser att detta är en bra metod, eftersom den ger snarlika svar mellan olika informanter som till viss del går att generalisera. Som en lärdom för andra och mig själv vill jag lyfta att man bör ifrågasätta på ett artigt sätt vad informanten säger. På så sätt får man veta hur tydligt och viktigt något är för informanten. Om informanten säger si så bör man säga: ”Du säger si, men andra säger så.” Då kan informanten säga: ”Ja det är sant men jag tycker si.” eller ”jo så kan det nog vara”. Detta visar hur viktigt och uttalat något är. Det som informanten verkligen står för och tror på är det troligare att den förmedlar till eleverna. På så vis som jag har lättast att vara rättvis mot vad informanten menar. Det är då som den tjocka beskrivningen¹¹ är lättast att genomföra .

Vad gäller avgränsningar i form av det vetenskapliga fältet så står religionskunskap och religiösa företeelser i centrum. Jag har en utgångspunkt i förståelsen av vad som är religion som är bred. Jag tror att detta är enda sättet att arbeta med religion i sammanhang där det inte står på dörren (eller i skolans fall på schemat). Att ha ett vitt religionsbegrepp som inkluderar tradition och kultur som i någon mening kan knytas till religion är dessutom viktigt då det kan bidra till att blotta den egna traditionen som kan vara så självklar att den inte syns.

⁸ Magne Holme 1996: 94

⁹ Magne Holme 1996: 105

¹⁰ Magne Holme 1996: 101 f

¹¹ Se nedan, *Beskriva allt*

När jag har redovisat intervjuerna har jag en blandning av hela blockcitat och kortare citat. Jag har försökt vara så trogen originaluttalandet som möjligt¹². Intervjuerna har jag inspelade och som sagt har jag transkriberat de delar som jag funnit användning för.

Beskriva allt

I denna metoddel har jag även valt att inkludera en analys av hur jag har bearbetat det insamlade materialet. Gränsen mellan teori och metod blir här naturligtvis ganska flytande. Jag har använt mig av vad som på svenska brukar kalas för Tjock eller Tät beskrivning¹³ utvecklat av Clifford Giertz¹⁴. Detta är en form av hermeneutisk tolkning av den verklighet som man möter. Med en tjock beskrivning skall man beskriva allt, oavsett hur relevant eller irrelevant det kan verka. Giertz ser kulturen som en text¹⁵ som kan läsas och avkodas. I sociologin finns begreppet tunn beskrivning, en ytlig överblick. Hos Giertz ska vi gå på djupet in i människan och företeelsen vi ser. Jag ser detta att beskriva allt som ett ideal. Ett ideal som är svårt att leva upp till.

Tidigare forskning

Det som kanske främst har slagit mig är hur mycket mera intressant frågor om postnationalitet och segregation har varit, jämfört med flyktingar och det första mötet¹⁶ med Sverige. Detta bör inte uppfattas som kritik. Jag kan till och med tänka mig att det är naturligt och det finns ändå en del områden som har varit intressanta för forskare och studenter. Här märks främst Svenska för invandrare (SFI). Jag har inte gjort någon skillnad mellan introduktionsundervisningens olika nivåer från SFI till IVIK när jag letat litteratur¹⁷. Om samhällsorienterande inslag i IVIK-undervisningen skulle vara mera frekvent i tidigare forskning skulle jag lägga stor vikt vid denna men den lyser med sin frånvaro. Denna frånvaro av forskning om invandrarungdomsundervisning förefaller mig lite märklig då undervisningen funnits till länge - i den av mig undersökta kommunen i närmare trettio år.

¹² Magne Holme 1996 sida 93

¹³ Ehn 2001: 16

¹⁴ Alvesson 1994: 151

¹⁵ Alvesson 1994: 151

¹⁶ I till exempel Monica Nilson och Nihad Bunars Antologi *Skolan, språk och storstad* kan jag inte hitta något om sådana frågor, inte heller i Lahdenperäs *Interkulturell pedagogik i teori och praktik*.

¹⁷ Där emot i empiri

I den litteratur som finns har jag särskilt intresserat mig för två avhandlingar om SFI. Den ena är *Svenska för invandrare - brygga eller gräns?* av Marie Carlson som har uttrett förutsättningar för undervisningen i SFI mera allmänt och den andra är Jörgen Matllars *Skolbokspropaganda* som handlar om SFI-läromedel.

Hos Carlson är det i synnerhet det kapitel som rör samhällsorienteringsundervisningen som intresserar mig¹⁸. Carlson menar att samhällsorienteringsämnet ofta betyder någon form av demokratiundervisning. Det är alltså den del av SO-ämnet som är samhällskunskap som lyfts fram, inte geografi, historia och religion. Om jag förstår Carlsons tolkning av hennes informanter rätt så finns det två skäl till att SO-ämnet betyder samhällskunskap. Dels är det någon form av fostran för livet, dels är det en fråga om vad eleverna skall lära sig i förhållande till kursplaner och regionala mål. Detta ekar för mig min egen upplevelse och påminner om mina informanternas svar¹⁹. Carlson pekar också på att närområdeskunskap och förståelse av lokalsamhället blir en viktig del av SFI-SO²⁰. Carlson menar vidare, som jag, att SO-ämnet strukturerar och bär med sig värderingar. Bara att skilja historia från religion är att dra upp linjer och murar i tänkandet²¹.

Carlson menar vidare att det finns en ton i lärarnas svar som leder tankarna till undervisning av barn. Det kan, som det verkar på henne, förekomma en form av infantiliserande av eleven genom att använda ord som ”barn”.²² Här vänder sig undervisningen till vuxna medborgare inte barn/ungdomar som i den miljö jag undersökt.

Carlson sammanfattar själv SO-ämnet i SFI på följande sätt.

Sammanfattningsvis tycks det finnas ett antal grundläggande ”svenska” samhälleliga värden och ideologiska laddade förhållningssätt involverande såväl i själva SO-ämnet som i sfi-praktiken som helhet - sfi ingår alltså i en större utbildningsdiskurs²³.

Jag förstår detta som att det finns en form av implicita värden och värderingar som man bör tillägna sig om man vill bli en del av det ”svenska”. Vidare tar jag detta som stöd för idén att

¹⁸ Carlson 2002

¹⁹ Carlson 2002: 98

²⁰ Carlson 2002: 98

²¹ Carlson 2002: 98 f

²² Carlson 2002: 105

²³ Carlson 2002:104

svenskheten bär värden och ideologiska förhållningssätt som är centrala för att bli välkomnad in i Sverige, oavsett ursprung, som utgör det kulturella kapitalet som svenskheten innebär.

Här bör vi dock skrida långsamt fram. Sverige är ett samhälle med lagar och regler. Att tala om för invandrare vilka formella lagar som råder är inte att assimilera dem in i svenskheten.

För min del har Mattlars bok *Skolbokspropagna?* varit extra belysande eftersom den har en utgångspunkt som liknar det jag har intresserar sig för att ge en kritisk bild av den svenska undervisningen för eller kanske snare mot invandrare²⁴.

Vidare kan Anna Hoberts *Våld och trauma i klassrummet* i Lorenz nämnas som belysande undantag om att vara flykting²⁵. Om man skulle gå vidare om IVIK på en högre akademisk nivå eller skriva mera allmänt om IVIK finns det en serie offentliga utredningar (SOU)²⁶ om integration och invandrarutbildning.

Jag har inte hittat litteratur som direkt berör IVIK-undervisningen som pedagogiskt projekt däremot flera C-uppsatser. Som *Hur tar vi emot våra nyanlända elever?*²⁷ av Nadia El Ayt eller *Nyanlända flykting- och invandrarbarns skolintroduktion*²⁸ av Rocivan Yesil och Annika Ewers. En C-uppsats berör studievägledarens roll i denna undervisning, nämligen *IVIK-elevers skolintroduktion : Studie- och yrkesvägledares roll i skolintroduktionen för nyanlända invandrarungdomar i gymnasieåldern*, skriven av Emili Bernedal och Paula Lehikoinen²⁹. Den behandlar den fråga som för samhället och de kommunala institutionerna är så viktig: Vad ska de bli? Vilket naturligtvis är en av de viktigaste frågorna för alla som arbetar med utbildning av ungdomar.

Jag har också ett annat fält som är viktigt för mig, nämligen religionsdidaktik. Här kan nämnas Alméns bok *Livstolkning och värdegrund*³⁰ Jag har också läst vad Björn Skogar (i Lahdenperä) skriver om religionsämnet och om den interkulturella religionsundervisningen³¹.

²⁴ Mattlar 2008

²⁵ Lorentz 2006: 196

²⁶ SOU 2003 . *Vidare vägare – vägen vidare – svenska som andraspråk för samhälls och arbetsliv*. Eller SOU 2003. *Etablering i Sverige- möjligheter för individ och samhälle*.

²⁷ <http://gupea.ub.gu.se/dspace/bitstream/2077/7233/1/VT07-2450-04.pdf>

²⁸ <http://sh.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:15239>

²⁹ <http://www.diva-portal.org/su/abstract.xsql?dbid=7743>

³⁰ Almén 2000

³¹ Lahadenperä 2004 kapitel 4

Avslutningsvis vill jag nämna Kuyks mfl³² jämförande sammanställningar om religionskunskapsämnet i Europa och världen. Här har jag intresserat mig av John Hull³³ definitioner av tre sätt att lära religion samt beskrivningar av religionsundervisning i invandrarländer i Europa. Dessa texter är både tidigare forskning och delar av mitt teoribygge som jag kommer att utreda i teoridelen mera utförligt.

Religionsämnet

För att få en bild av religionsundervisningen i Sverige har jag valt att titta på nationella mål i religionskunskap samt de lokala målen som religionsläraren på Skola ett har gjort. Jag gör sedan en kort analys av dessa dokument och försöka få en bild av hur svensk och lokal religionsundervisning ska se ut. Jag skriver ”ska” eftersom de är normativa dokument.

Från grundskolans kursplan i religion:

Religionskunskap bidrar till att utveckla förmågan att förstå och reflektera över sig själv, sitt liv och sin omgivning och utveckla en beredskap att agera ansvarsfullt. Att bearbeta existentiella frågor och trosfrågor och att betrakta tillvaron utifrån ett etiskt perspektiv ingår i en personlig utvecklingsprocess. Varje människa reflekterar över sådana frågor och behöver tillägna sig redskap i form av traditioner, språk och symboler för att söka mening i de frågor som hon ställs inför i livet.

Ett syfte med religionskunskap är att främja en öppen diskussion om frågor som rör tro och livsåskådning samt att skapa nyfikenhet och intresse för religion. Fördjupade kunskaper om religion och livsåskådning möjliggör detta.³⁴

Här ser vi en tydlig definition av vad för sorts förhållningssätt som skall finnas till religion. Märk att religionskunskap inte ens verkar vara särdeles inriktat på religioner. Ord som ”personliga utvecklingsprocesser” och ”existentiella frågor” för tankarna snarare mot filosofi än teologi.

Man får om man läser detta citat lätt bilden att religionskunskap i Sverige inte är så mycket en fråga om att lära *om* religion som att lära *av* religion. Detta tror jag dock är en missvisande bild för hur praktiken ser ut. Däremot tror jag att vi inte ska glömma min forskningsfråga vilka idéer överförs från lärare till elev.

³² Kuyk mfl 2007

³³ Kuyk mfl 2007: 9

³⁴<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=24&skolform=11&id=3886&extraId=2087>

Detta underlag är i sig en intressant källa men jag låter det ändå främst lysa som ett exempel på den svenska hegemoniska synen på religion. Vi skall närma oss religionen som individer, reflekterande individer. Eller menas det att vi redan reflekterar över sådana frågor, frågor som varje människa ställer sig? Detta postulerar något universellt om människan och påminner om essensialistiska förklaringar av religion, där man utgår från att någon form av religiöst sökande är universellt vilket ger upphov till olika religioner³⁵.

Texten fortsätter ”I ett internationaliserat samhälle baserat på etnisk och kulturell mångfald ökar betydelsen av att förstå hur människor tänker, handlar och formar sina liv.” Detta är väl någorlunda invändningsfritt. Här tycks det finnas ett starkt argument för att eleverna skall lära sig om det främmande, det som eleverna inte känner till. Detta är dock det enda stycket som säger ska läsa om ”främmande” religioner som sydasiatiska religioner (Hinduismen och Buddhismen) . En av mina informanter menar att det i verkligheten snarast är det enda som de undervisas om i svensk skola.

Jag upplever att denna text vidare påvisa den hegemoniska ställning som svenskhet här i kursplanen:

Religionskunskapen syftar också till en ökad förståelse av sambandet mellan samhälle och religion i olika tider och på olika platser. En förståelse av det svenska samhället och dess värderingar fördjupas genom kunskaper om de kristna traditioner som dominerat i Sverige. Sådan kunskap ger också möjlighet till förståelse av västerländsk konst, musik och litteratur.³⁶

Så även om eleven ska ges en förståelse för andra tider och platser så står den västerländska och den kristna svenska *traditionen* i centrum. Observera att kristen inte definieras så noga. Vi kan alltså genom att studera kristendomen på något eller alla möjliga sätt förstå Sverige. Detta är i sig problematiskt. En förståelse av Sverige vilar knappast endast på en förståelse av de kristna traditionerna som funnits i landet. Om jag är katolik från Polen får jag då mera kunskap av det svenska samhället i min kyrka, som hårdraget är det som citatet postulerar? Är det något annat författaren menar? Och är det bara det västerländska som vi skall lära oss om? Varför är det så mycket viktigare än det österländska som ligger närmare både många elever och portalfiguren i kristendomen (Kristus) samt de flesta av jordens människor? Att

³⁵ Gilhus 2003: 33 se även resonemang om ”religionen som jakt på mening” i Furseth 2003: 162

³⁶[http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?](http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=24&skolform=11&id=3886&extraId=2087)

[sprak=SV&ar=0809&infotyp=24&skolform=11&id=3886&extraId=2087](http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=24&skolform=11&id=3886&extraId=2087)

religion är en del av individens identitetssökande och oberoende av religiösa normer och att svensk tradition står i centrum är hur som helst tydliga exempel på etnocentrism

Vad säger då den lokala kursplanen om SO-ämnets religionskunskap: ”Eleven skall: ”...”

- Få kunskaper om någon världsreligion och förståelse för hur kultur och samhälle påverkas av den religiösa kontexten”³⁷ Här finns det inget av det etnocentriska eller värderande av vad människor tänker på som fanns i de nationella målen. Det som däremot förvånar mig är att det är ”någon världsreligion” som eleverna skall lära sig om. Det stämmer å andra sidan med vad läraren konkret gör med eleverna. Allmänt skall eleverna lära sig att dra slutsatser och resonera och ju mera avancerade dessa slutsatser är desto bättre betyg får de. Om vi betänker att högre betyg också kräver ett ökat förråd av kunskapsstoff kan man tänka sig att eleven skall kunna mer och utifrån detta dra andra slutsatser och på så sätt få ett högre betyg, men det är en tolkning.

Avslutningsvis kan vi alltså se en stor skillnad mellan lokala och nationella mål. I den nationella planen skall kristendomen lyftas fram och belysas i viss dialog med andra religioner. I den lokala SO-kursplanen för IVIK så är världens religioner mera jämlika vad gäller betydelse i kursplanen. Det som saknas är det jag ursprungligen letade efter, nämligen en definition av vad man i skolsammanhang menar med religion. Religion verkar vara det som andra, som religionsutövare och religionsforskare, definierar som religion.

Jag tror att denna överblick av mål och tankar och (i den mån det finns) definitioner av religion, som belyser de normativa mål SO-lärare arbetar mot, har stor betydelse. Att religion betyder det som av andra uppfattas som religion tror jag är bra att ha i åtanke när man läser lärarnas svar.

³⁷ Kursplan och betygskriterier för Samhällsorienterings för IVIK på Skola ett

Teori

Mitt teoretiska tolkningsverktyg är vad jag skulle vilja kalla ett religionsdidaktiskt eller religionspedagogiskt förhållningssätt till materialet. Jag har som syfte att blottlägga och undersöka undervisningen och dess eventuella inslag av förmedlande av värderingar och handlingsmönster som påminner om eller är religion. På så sätt försöker jag spåra vilken form av förmedlande som försiggår, om den alls förekommer. Men naturligtvis måste man här minnas mottagarens bild av verkligheten, alltså elevens. En elev för vilken hela världen är religiös kommer att lyfta sådana frågor i ämnen som förvånar lärarna. Detta leder till att det är svårt att veta om det handlar om en respons eller ett spontant förhållningssätt. Men även om det är naturligt att se religionsinslagen i undervisningen som en följd av vad en elev säger så är det ändå så att läraren bemöter det och har en agenda i sitt agerande. Det är dessa mål, denna agenda, jag vill blottlägga. För att uppnå detta har jag försökt bygga en teori som förklarar skolan och skolans ramverk, de hegemonier och den ordning som gör skolan.

Göran Ahrne, Christer Roman och Mats Franzén³⁸ skriver i sin bok *Det sociala landskapet* om skolans roll i samhället utifrån ett sociologiskt perspektiv. De lyfter fram den inofficiella roll som skolan har. De beskriver skolan och dess uppgift att sortera medborgare som unga för den krävande arbetsmarknaden och arbetsmarknadens krav.

Det eleverna skall bli är medborgare i Sverige, eller i alla fall elever i den svenska skolan. Frågan är om det sträcker sig längre: skall de bli svenska? I *Försvenskningen av Sverige* av Billy Ehn och Orvar Löfgren³⁹ har jag hittat tolkningsramar för skapandet av denna svenskhet. Ehn menar att riter och traditioner är viktig för att skapa ett Sverige. Så har det varit när nationer byggts upp. Hos Ehn är barnen i förskolan intressanta. Barnen på förskolan tar med sig den svenska kulturen hem från förskolan. Majoritetssamhällets svenska kultur och tradition (religionen) presenteras som neutral kunskap⁴⁰. När minoritetskulturer vill ha något ”eget” så blir det en avvikelse. Det jobbigaste med att vara muslim är inte att inte äta griskött utan att behöva säga till och fråga hela tiden. Det är alltså så att en person som har en idé om något möter andra som tycker att det är värdeneutralt. På en bild hos Ehn finns en talande bild av en liten flicka som vi troligen ska tro kommer från Turkiet som Lucia-tärna⁴¹.

³⁸ Ahrne, Roman och Franzén 2003 se även om Gramsci 165

³⁹ Ehn 1993

⁴⁰ Ehn 1993: 248

⁴¹ Ehn 1993: 247

Liknande tankar förs fram om sexualitet⁴² Här menar Ehn att kultur tillskrivs föräldrar och barn är normala föräldrarna behandlar sina barn på ett dåligt sätt därför att det är bärare av en kultur som inte står i kontakt med naturen det är det svenska som är naturliga. Jag upplever att det inte finns samma tendens i mitt material. Det är ”svenskt” eller ”i Sverige” mot ett ”där” eller i ”deras länder” men båda förhållningssätten är kulturer.

Jag har låtit mig inspireras av Antonio Gramscis resonemang om hegemonier och mothegegonier⁴³. Utifrån hans tankar av och omskapande av marxism har jag försökt arbeta fram en fältnära teori som lätt går att pröva och som skapar ett tolkningsfilter över den verklighet jag undersöker. Gramscis huvudtankar handlar om idéer om överbyggnaden⁴⁴. I grunden en marxistisk term för alla former av ideologi och tänkande som byggs upp av produktionsförhållandena och som motiverar/skapar samhällets struktur. Här kan nämnas religion. I klassisk marxism uppfattar man det så att ekonomin, produktionsmedlen, bildar basen som styr överbyggnadens utformning. Gramsci menar att ekonomiska faktorer i basen och de intellektuella (som lärare) bildar ett dynamiskt förhållande i förvandlandet av basen⁴⁵. Dock är Gramsci både i sitt liv och sin gärning en marxist och han behåller en analys om underordnande och överordnande av människor. Han har rötter i lingvistik (språkläran). Detta gör det naturligt att skriva in honom i en analys om makt och individer som inte tillhör en etnisk hegemoni, som både jag och Mattlar gör. Detta eftersom förmågan att tala ett språk är så viktigt för integrerandet i en nation. Här följer jag Mattlar teori men har ett självständigt förhållningssätt till hans teorier.

Jag uppfattar den svenska skolans kursplaner och mål som en del av överbyggnaden över samhället. Jag menar inte därmed att läroplanen är ond utifrån någon form av enkelt efterapande av Marx och kapitalägarnas förtryck av arbetarna. Däremot är man orättvis om man inte ger den svenska läroplanen och lokala kursplaner erkännande som hegemoniska dokument och former av makt och maktutövning som bedrivs oavsett vad de underställda eleverna tycker. I likhet med Gramsci⁴⁶ så tror jag att intellektuella som präster och lärare reproducerar hegemonier i ett samhälle, detta trots att de ofta kan se sig som motståndare till dessa.

Intressant att notera i en fältnära analys är att vi ser en omskolning in i en ny hegemoni.

⁴² Ehn 1993: 250

⁴³ Mattlar 2008

⁴⁴ Joll 1979

⁴⁵ Forgacs 1988: 190 och och Joll 1979: 96

⁴⁶ Mattlar 2008

Eleverna ska ”utvecklas” från en mera religiös och traditionell kultur till en individualistisk kultur. Alltså står vi inför ett omskolande. För Gramsci är omskolning en förändring av hegemonin och han ser det som en dynamisk⁴⁷ process.

Vidare tror jag att det är viktigt att i analogi med Mattlar⁴⁸ påpeka ojämlikheten i förhållandet invandrare/elev – svensk/lärare. Detta är ingen dom över den svenska integrationspolitiken men det är ett påpekande att integration har, när det rör unga, ett väldigt tydligt subjekt och objekt, lärare - subjekt och elev – objekt. Själva integrerandet är en ändring i tankeprocessen och ett omvandlande av tänkandet.

Vidare har jag också låtit mig inspireras av en tänkare som har fått en enorm betydelse i vår samtid nämligen fransmannen Foucault⁴⁹. Jag tror inte att mitt användande av Foucault är särdeles innovativt eller unikt men jag har samtidigt sett ett värde i Foucaults maktteori⁵⁰. Det är främst relationen mellan makt och kunskap som intresserat mig. Här hänger makt och kunskap intimt ihop. Makten omskapar och reproducerar kunskap. Vad är då makt? Makt är alltid sociala relationer, enligt Foucault. Makt är inte i den meningen något som ligger svävande utanpå. Makt finns i våra förhållanden till andra människor. För mig är detta främst intressant eftersom jag skriver om personer som har makt, nämligen lärare och skolläda. Och som vidare ges möjlighet att strukturera makten. Makten, eller den kunskap som hänger samman med makten, i denna text är främst makten att definiera Sverige och svensk syn på religion. Jag tror att just det att invandrarelevens inte är *den svenska* skapar en relation av över och underordning.

Att inte klar koden i Sverige

Vidare vill jag förstå och ge ett sammanhang till det som den invandrade eleven så hett bör eftertrakta. - nämligen svenskheten. Svenskheten är en kulturell produkt. I fråga om nationstillhörighet stöder jag mig på den samtida historievetenskapens användande av nationsbegreppet⁵¹. Denna vetenskap synliggör just konstruerandet av nation extra tydligt. För denna vetenskap blir nationer konstruktioner som föds av nationalismen, inte tvärtom⁵². Nation ses då som ett projekt. Vidare kan sägas att nationen och de stater och grupper som vill ha den bygger en administration, och därför bygger de upp en utbildning. I utbildningen

⁴⁷ Mattlar 2008: 32

⁴⁸ Mattlar 2008

⁴⁹ Hörnqvist 1996

⁵⁰ Hörnqvist 1996: 151

⁵¹ Hettne 1998

⁵² Hattne 1998: 76

kommer nationen att stå i centrum. Det är nu som svenskan och andra nationella språk får den roll de har. Inte bara blir svenska det egna språket i Sverige, franska blir det främmande språket⁵³. Det som är svårt och det som man inte förstår. Från denna tradition stammar svensk skola. Eleverna i Sverige skall lära sig svenska, detta oavsett egen bakgrund.

Nationen skapar också någon form av värde och hierarki. Jag har använt delar av Bourdieus teorier kring kapitalformer. Inte heller det är unikt. Det som gör att jag använder mig av Bourdieu är att hans teorier förklarar kampen för att bli svensk eller exkludera folk från det ”svenska”. Genom att använda en analys som ger svenskheten ett värde för den som vill erhålla den blir jakten på den mera rimlig.

Vad lär den franske sociologen? Jo, i mångt och mycket cirkulerar Bourdieus teorier kring smak. Ett begrepp som kanske inte alldeles självklart förknippas med en intellektuell vetenskaplig analys av samhället. Bourdieus kanske mest refererade bidrag till det postmoderna tänkande handlar om kapital. Den klass som har makten i ett samhälle definierar sin makt genom att ha ekonomiskt kapital, som pengar, som socialt kapital, som relationer till människor som ger möjlighet att erhålla maktpositioner. Dessutom har de symboliskt och kulturellt kapital av en sådan art som gör att de kan reproducera sin position i samhället. Här är utbildning en stor del, men här finns också det som kan kallas smaken. Genom att hela tiden ha ”god” smak och konsumera ”rätt” produkter kan man återskapa sin sociala maktposition över tid och generationer⁵⁴. Det är också frestande att tänka sig en form av pågående omvandling av smaken så att man behåller ett överläge som elit⁵⁵. Jag skulle vilja se tanken om att bryta när man talar ett språk mot denna bakgrund - språk är symboliskt/kulturellt kapital. På så sätt får jag också en förklaring till varför det är så oerhört bråttom och centralt att lära ut språk[et]. Det är inte bara en fråga om kommunikation, det är även en fråga om makt.

Religionsbegreppet ur en interkulturell förståelse

I mitt begreppsstycke definierar jag begreppet religion efter bästa förmåga. Det är en granlag uppgift. Uttrycket ”Därom tvistar de lärde” beskriver väl svaret på frågan vad religion är. Det

⁵³ Hettne 1998 171

⁵⁴ Bourdieu 1986 kap.5

⁵⁵ Bourdieu 1986: 154 f

jag däremot vill säga är att i religionsdefinitionsdebatten har flera beskrivningar av begreppet religion (främst sådana som allt för tydligt talar om religion som tron på det transcendent) blivit kritiserade för att allt för mycket vara en modern europeisk⁵⁶ bild av religion, som vilar på upplysningens rationalitet. Det vi kan säga om denna debatt är att det inte är självklart att alla uppfattar religion som transcendent. Trots allt kan man uppfatta alla som besjälade, och kanske allt. Var börjar och slutar det heliga då? För mig blir frågan: Var börjar religionsundervisningen?

Nästa teoretiska port till förståelse är för mig ett av de centrala begreppen för komparation av religionsundervisning (religionsdidaktik) i världen, nämligen teorin av John Hull⁵⁷ om hur man skall förstå olika former av religionsundervisning. I många länder lär man sig religion i konfessionella sammanhang, som i söndagsskola eller koranskolor, men denna typ av undervisning kan även vara arrangerad av statsmakten. Utbildarna kan även ha en idé om att de olika religiösa riktningarna har en upplysande och/eller en fostrande positiv roll på ungdomarna som deltar i undervisningen. Avslutningsvis kan religionsämnets mål vara att undervisa om religion som om vilket kunskapsstoff som helst, där förståelse av andra religioner och människor **kan** vara viktigt men främst ett medel för eleverna att erhålla betyg och klara kommande utbildningsmoment.⁵⁸ Jag vill till detta addera ett fjärde mål som kommer från Olivenstam⁵⁹ nämligen det vi kan kalla att lära bort *från* religion. Det vill säga en fostran till ateism.

Den hegemoni som råder i en grupp skall nu alltså överföras till en annan. Elever som i hela livet lärt sig av fostrande auktoriteter som lärare, präster/imamer och föräldrar att Gud finns befinner sig helt plötsligt i en miljö där man inte nödvändigtvis ser religionen som något annat än kunskap, som skall ge betyg. En skola där lärarna inte själva behöver vara religiösa⁶⁰, en miljö där eleverna oavsett vad de varit i hemlandet tillhör en minoritetsreligion. Här skall man lära sig om ”alla” religioner.

I *Religion Education in Europe* beskrivs religionsundervisningen i Sverige som icke konfessionell och som en undervisning som vilar på värden som reflektion, förståelse och

⁵⁶ Fureseth 2008

⁵⁷ Kuyk 2007: 9

⁵⁸ Minns tidigare diskussion om kulturellt kapital

⁵⁹ Olivenstam 2006, Olivenstams grundteori är mycket mera komplicerad men saknar också tydlig källa

⁶⁰ Religion kan som ämne ses som en europeisk konstruktion

personlig utveckling. Med andra ord att lära av religion och om religion. I de invaderarländer som finns representerade kan man säga att i t ex Serbien syftar undervisningen till att lära sig in i sin tradition⁶¹ det är alltså frågan om lära sig till en religion. I Turkiet heter kursen religion kultur och etisk kurs. Men kursen har mera till syfte att lära av religion i mera icke konfessionell anda⁶².

Det är inte självklart att religionen står i förgrunden i interkulturell forskning om samhälle och skola. Språket har en dominerande roll. Ett undantag som jag kan glädja mig åt att ha hittat kommer dock från Björn Skogar i Lahdenperä⁶³ *Interkulturell pedagogik - i teori och praktik*. Skogar menar att tradition och kultur inte skall ses som en dikotomi eller ens som begrepp som finns i en dialektik utan helt enkelt som samma sak. Traditionen bär religionen och religionen bär traditionen⁶⁴. Detta påminner om den i religionsvetenskapen så använda och ofta ställda frågan om myt kontra rit⁶⁵. Frågan är om man med denna definition verkligen beskriver den mångfald som finns i religionsbegreppet. Kan jag säga att en person som gör en handling som jag kan spåra till en religiös tradition utför en religiös handling?

En återkommande berättelse i mitt källmaterial är undervisandet om de svenska jultraditionerna. Här är det lätt att försvara Skogars linje om sammansmältning - men betyder det att alla som följer en tradition följer en religion. Är då inte ateisten ateist om denne ger bort julklappar som tomte. Jag tror att man skall vara försiktig med kopplingen. Handlingen är en handling och tron och religionen som innefattar riter är något annat.

Sammanfattning av teorin

Den makt som läraren har är den etniska makten - Kulturellt kapital. Jag skriver om tillägnet av en ny tankesfär, en ny hegemoni. En omskolning av en mer eller mindre vuxen individ från miljöer som utmärks av tro på ett konfessionellt teologiskt system. Från en miljö där man inte ifrågasätter, till en miljö som är ifrågasättande och sekulär. I denna metamorfos ställs eleven mot en nationell hegemoni som absolut inte måste vara uttalad och som inte är medveten hos merparten av lärarna som arbetar med IVIK-undervisning. Men det jag undersöker är en maktens kunskap. Framförd av det som Gramsci skulle kalla

⁶¹Kuyk 2007 166 ff

⁶²Kuyk 2007 211

⁶³ Skogar i Lahdenperä 2004: 75

⁶⁴Skogar i Lahdenperä 2004: 75

⁶⁵ Sealid Gilhus 2003 : 189 se även 161

traditionella intellektuella. För eleven gäller det att tillägna sig det kulturella kapital som är svenskheten och svenskan och på så sätt bli en del av eller låta sig underordnas i den hegemoniska ordningen. Eleven kan också bilda opposition och bli en form av mothegemoni.

Det som står under luppen för uppsatsen är frågan om olika former av religionsundervisning. Eleverna har ofta fostrats i en konfessionell undervisning i religion. Som invandrare vandrar de in i den svenska kulturen och måste nu vandra fram till en ny förståelse. Denna förståelse står inte tydligt i kursplaner utan är underförstådd. Eleverna ska lära sig **om** och **av** religioner inte **till**. Målet för mig är att blottlägga detta med det jag skulle vilja benämna religionsdidaktiskt tillvägagångssätt där man försöker förstå vilka former av religiösa traditioner och ideologier som överförs.

Definitioner och sammanfattning av begrepp

Hegemoni

Det som är det överordnade ”förhärskande” tankesystemet som används för att upprätthålla en maktordning. Denna är i sin tur inordnad i en dynamisk process och ”kamp” från det utanför och inom den grupp som upprätthåller hegemonin⁶⁶.

Religion

Religionsbegreppet är ett så svårdefinierat begrepp att jag inte kan komma med en enkel definition. Jag väljer att ha en lös och inkluderande definition⁶⁷. Där tradition, kultur religion inte skiljs åt av några vattentäta skott ej heller religion och ideologi. Dock är jag intresserad av religionsämnets omfång och betydelse var vid jag vill mena att dess omfång är en viktig del i mina avgränsningar. Dock ger inte kursplanen någon definition av vad författaren menar med religion.

Invandrare är ett ofta konstigt använt begrepp. Det synes ofta som om invandrare är en homogen grupp som följer homogena mönster, invandrare gör och invandrare är. Jag har dock ofta använt ordet invandrare eftersom jag skriver om personer som endast har varit en kortare tid i Sverige. Ingen av eleverna i mitt källmaterial är det man ofta kallar andra generationens invandrare. Det rör sig om personer med en personlig erfarenhet av ett annat

⁶⁶ Se Teoridel

⁶⁷ Furseth 2008: 36

land och som har kommit till Sverige som nästan vuxna. Så för mig är invandrare en person som nyligen har invandrat till Sverige och fortfarande är i någon form av aktiv omvandling som till exempel i SFI eller IVIK-undervisning. Om jag nämner personer som har en utländsk bakgrund i sin historia så använder jag hellre ord som person med utländsk/ickeuropeisk bakgrund. Denna distinktion, eftersom invandrare är någon som verkar vara i rörelse. En svensk medborgare med en förälder som är född i ett annat land än Sverige har en annan situation än en nyanländ gymnasieelev som saknar permanent uppehållstillstånd.

Integration:

En process som innebär att en grupp ges del av ett samhälle utan att behöva överge den egna identiteten (i alla fall bara delvis)⁶⁸.

Segregation:

Att en grupp av något skäl stängs ute ur samhället och inte får del av samhällets ekonomiska och kulturella kapital⁶⁹.

Assimilation:

Att en grupp berövas (avsäger sig) sin identitet och inte ges någon möjlighet att behålla sin kultur.

⁶⁸ Bunar 2001: 70

⁶⁹ Bunar 200: 71

Resultat

Allmänt

Vad gör jag? Vad har jag gjort? Det är på sin plats att ställa den frågan till mig själv men det är också det som jag har frågat mina informanter. Vad gör ni? Hur omformas de unga elevernas syn på religion och deras förståelse av begreppet. För att få svar på den frågan har jag intervjuat lärare, skolledare och en skolchef. Jag har inte intervjuat några elever men väl närvarat på deras lektioner. Och därmed fått en bild av vad som händer under dessa timmar. När man sammanställer sitt resultat är det viktigt att inte springa iväg i några övertolkningar. Samtidigt är det kanske ännu viktigare att inte fastna alldeles i källkritik och metodifrågasättande så att man inte säger någonting. Man för inte sitt ljus under skäppan. Det mitt material handlar om är vad lärarna säger och anser om sitt arbete och i vilken mån de ägnar sig åt undervisning kring frågor som i någon mån rör religionskunskap. Jag har ingen allomfattande bild av IVIK-undervisningen. Å andra sidan så är det knappast ett rimligt mål för den här uppsatsen. I längden kan man driva den typen av krav för långt. Jag anser att lärarnas utsagor säger mer än bara något om dem, om inte så underkänner vi inte bara lärarna som lärare utan vi underkänner även elevernas vilja att interagera i undervisningssituationen och vidare lärarnas förmåga att påverkas av elevernas respons. Tänk er en tennismatch där ni bara får se den ena spelaren. När bollar kommer och går och spelaren rör sig ibland servar den och ibland slår den tillbaka bollar. Vi ser inte den andra spelaren men vi får via den vi ser en bild av den andres spel och rörelser. Jag har undersökt en sida och är medveten om det och inte varit helt blind för eleverna.

Jag har valt att tolka mina svar på ett hermeneutiskt sätt. I tolkningsarbete är det viktigt att komma ihåg att språket är ett fantastiskt och känsligt verktyg. Som med alla sådana är det lätt att göra fel. Det en lärare säger som jag anser visar något kan vara bara ett ”felvalt” ord som leder mig fel. Därför är det farligt att övertolka materialet. Vidare är det, som jag redan sagt så att det mesta av intervjumaterialet är irrelevant i mitt arbete. Jag har valt ut de svar som rör frågor om tradition, kultur, nation⁷⁰ och så klart religion - de är de frågor som jag behandlar nedan.

⁷⁰ Fostrandet till svenskhet (kan uppfattas som) ligger nära fostrandet till en svensk religion.

Det första som bör klargöras är att det inte är någon lärare som är det minsta intresserad av att omvända eller förändra religionstillhörigheten hos eleverna. Det är ”hur” inte ”vad” eller ”att” man vill ändra på. För att vara tydlig. Med *vad* menar jag vilken religion eller trosinriktning man tillhör. Här kan nämnas två saker dels att jag inte har kvantifierat vilka religioner det rör sig om men att det främst är kristna elever därefter muslimer. Med *att* menar jag tron som sådan. Med *hur* menar jag på vilket sätt man följer sin religion. Det är här som lärarna vill påverka elevernas inställning. Man vill skapa sekulära elever inte ateister.

Tradition

”Det kan väl vara kul att veta varför flaggan vajar utanför skolan den 6 november” (Lärare sex). Det är dagen för slaget vid Lützen. Det är intressant vad detta säger om användandet av tradition. Vidare har vi detta citat ”Religion eller gamla kulturella mönster kan som jag ser det vara en definitionsfråga, vad det är egentligen⁷¹.” (Biträdande rektor Skola ett)

Jag har tidigare i texten försökt reda ut vad som är signifikant för skillnaden mellan tradition och religion. Jag kom inte fram till något tydligt svar men jag tror att en för tydlig distinktion eller fusion mellan begreppen är fel. Därför kommer jag här nedan att diskutera undervisning i tradition. För hur är ”kulturella mönster” enligt biträdande rektorn och traditionen i form av den helt profana Gustav Adolf-dagen synonyma begrepp. Hur skall jag koppla samman detta med andra förståelser av orden kultur och tradition. En av de undervisande lärarna tar upp tradition. Citatet kommer ifrån en beskrivning av vilken bild av Sverige som läraren ger:

Lärare ett: ”Nu har inte vi kommit in så mycket på det, det är mera planer jag har framöver.

De ska börja lära sig. Jag har börjat prata om julen.”

Magnus: ”Umm.”

Lärare ett: ”Då berättar jag om olika traditioner vi har i Sverige som Lucia och första advent vad det innebär och så lite så att man dansar runt midsommarstången på midsommar och så lite så traditioner som finns runt oss i samhället jag vet inte vad man ska säga att det är för bild jag visar då.”

Magnus: ”Men det är för att lära dem Sverige.”

⁷¹ Anledningen till att bit. Rektorn säger det är eftersom det finns olika uppfattningar om vad som är vad inom en religiös gruppen

Lärare ett: ”Ja precis det är lite överkurs för dom då att förstå vad jultomten är för vissa har inte hört talas om det. För de kommer ju se jättemånga av dem här alltså första gången den här vintern.”⁷²

Det finns ingen form av referenser till att det svenska skulle ha någon form av överordning eller hegemonisk ställning. Varken som ideal eller praktik. Dock är det ett ”vi” som är bärare av traditioner ett vi som sen byts till att det ”finns runt oss” men det är aldrig följt av någon direkt värdering. Sverige bilden är dock kopplad till traditioner. Det är ett ”vi i Sverige” som bär traditioner. Det är frestande att tänka sig att vad läraren säger till mig och till eleverna är att integration kräver någon form av deltagande i dessa traditioner⁷³. Traditioner som alla har det gemensamt att de har anor tillbaka till explicit religiösa praktiker. Luciatåget kan ses som en rest av en katolsk helgonfest och tomten är en märklig blandning av hednisk och kristen bakgrund. Naturligtvis kan man tänka sig att det blir en förhållandevis religiös bild av Sverige som målas upp. Hur man uppfattar tradition är väldigt olika. En annan lärare säger angående traditionsbegreppet att: ”Jag behöver förankring i min tradition”. Läraren fortsätter att säga att denna är den minst religiösa i sitt klassrum. Det är intressant, så intressant att jag tänker låta lärarnas självbild som religiösa få ett eget stycke. Vad menar denna lärare med tradition? Troligen är det just religion och traditioner uppfattat som en enhet, religioner som en myt och religioner som en ideologi. Som lärare två säger: ”De kan få fördjupa sig själva. Jag försöker att de kan få fördjupa sig i seder och traditioner. Sen så jämför vi likheter och skillnader. Det är intressant, väldigt intressant.”. Detta motsäger det tidigare nämnda dels är det frågan om ett citat som tyder på en annan syn på tradition. Här används tradition synonymt med seder på ett sådant sätt att man närmast fås att tro att personen menar något som inte är religion. Jag vill här påpeka att jag fram tills jag ställdes inför faktum trott att tradition skulle användas på ett sätt så att man genom att studera sig empirin kunde definiera begreppet. Om tradition både är synonymt med sed och religion beroende av sammanhang så är det relevant att undersöka undervisningen i tradition.

Men hur skall vi förstå detta självklara intresse för traditioner. En förklaring till orsaken till undervisandet om traditioner kan vi se i följande citat från lärare tre:

⁷² Intervju Lärare ett

⁷³ Ehn 1993

Karl den tolfdes dödsdag . Företeelser i vårt samhälle som lärare tar för självklart, namn på politiker, namn på företeelser i vårt samhälle, som för de här eleverna inte är självklart.⁷⁴

Det är pedagogiskt förmedlande av kunskapsmässiga färdigheter som läraren vill ge sina elever. Tradition är inget annat än ett kunskapsstoff. Kunskaper som hänger nära samman med det primära målet att klara svensk skola. Om jag skall spåra en under- och överordning från Foucaults perspektiv så är det läraren över eleven som reproducerar kunskap om traditioner och föreställningar. Men visst finns det en underordning och en överordning även av kunskap. Skolan sorterar på kunskap, som jag sa inledningsvis. Bourdieu lär oss att det kulturella kapitalet och det ekonomiska kapitalet hänger ihop. En elev som inte tillägnat sig en grundläggande förståelse av ”företeelser i vårt samhälle” kan inte klara en gymnasial utbildning och kommer därför få svårt att nå en position i samhället. Detta är en förenkling av verkligheten som gör den väldigt skissartad. Men jag tror inte vi kommer någon vart om vi inte ser den betydelse det ändå har att tillägna sig lokalsamhällets traditioner, vare sig de ska ses som religion eller kultur.

Låt mig vara kritisk till min metod och analys. Allt mina informanter beskriver är deras kvalificerade uppfattningar om hur man klarar sig i gymnasieskolan i deras kommun, det är med andra ord inte så att de beskriver samhället. Så det jag säger är att traditioner är viktiga att känna till för att få en grundläggande förståelse av det samhälle de bor i, så de klarar verksamheten i en gymnasieskola. Läraren nämnde även ”de dolda kunskaperna” som man behöver för att klara sig. Vi bör nog betrakta det som både implicita fakta och färdigheter som gör det möjligt att ta till sig undervisning och samtal. Här finns även förmodligen någon form av ”skolkod”⁷⁵ om beteende och vad man säger. Den hegemoniska kulturen som lärarna bildar i sitt klassrum kring främst klass och etnicitet. Dessa pusselbitar av svårfångat kulturellt kapital som gör att en elev får MVG i religionskunskap som är nödvändigt för att få 2.0 i betyg som kan vara nödvändigt för nå många av samhällets högsta positioner.

När Lärare tre i beskriver undervisningen i familjerätt talar hon inte särskild överraskande om äktenskap. Hon säger att ”det är mera traditioner” men hänvisar ändå till att hon använder koranen i undervisningen. Alltså måste jag konstatera att dessa begrepp flyter ohjälpligt ihop, att även det som är religion/tradition förekommer i undervisningen

⁷⁴ Intervju med Lärare tre

⁷⁵ Blossning 2003: 47

Religionsundervisning

Denna undervisning som jag berör i uppsatsen är som gymnasiechefen uttrycker det en ”preparandutbildning” som skall förbereda eleverna för gymnasieskolan och främst i svenska. Det är tydligt att fokus är inställt på att lära sig tala och skriva på svenska. Det är så eleverna vandrar från klass till klass. Språkfärdigheten avgör deras utveckling mot gymnasiet. Fokus är inte religionsämnet men å andra sidan läser eleverna samhällsorienterande ämnen (SO) där religionskunskap ingår. På skola ett läser eleverna religionskunskap i SO-ämnet en termin, på den andra skolan läser de detta ämne som ett avslutande tema i slutet av terminen när det ändå är så ”rörigt”. I detta projekt uppfattas det som en stor poäng att de muslimska eleverna talar om kristendomen och vice versa. Jag har inte kunnat närvara vid ett sådant projekt varför jag inte kan skriva om något sådant. I skola två har man ett ämne som man kallar för ”Mänskligt Beteende”.

Lärare ett: ”Just nu har jag engelska och så svenska alltså svenska 2 och så har jag någonting som heter mänsk, det är alltså mänskligt beteende och der är alltså uppe på gymnasiet det är inte nere på IVIK”

Magnus: ”nä okey.”

Lärare ett: ”Så det är lite att man snackar om socialt umgänge alltså man tar upp sociala problem och så där och pratar med eleverna. Lite så där allmänt så där.”⁷⁶

Som religionsdidaktiker⁷⁷ blev jag intresserad av om detta ämne hade något med religion och göra. När jag frågade om det svarade Lärare fem ett tydligt ”nej”. Det kan vara så att läraren uppfattade det som att jag frågade om det **är** religionskunskap, men det kan också vara så att läraren menar att sådana frågor inte avhandlas. Det vi dock kan se här att Mänskligt Beteende har tydliga drag av sekulär motsvarighet till de etiska delarna av religionskunskap nämligen lärandet *av religioner*. Det är naturligt att se detta som ett exempel på sekularisering.

I den andra skolan undervisar man om religionskunskap som ett eget ämne. Där läser de SO-ämnet som sista ämne innan eleverna börjar i gymnasiet. Läraren noterar några allmänna drag i sin undervisning, undervisningen är individualiserad eller i alla fall gruppanpassad. Religionsläraren har tidigare undervisat i kristendom och judendom men menar att eleverna där har sådana grundläggande kunskaper om dessa att det inte är viktigt. Nej det är hinduismen och buddismen som de inte kan. Det är ”helt nytt för dem”. Anledningen till detta val är att de ska lära sig det som deras blivande klasskamrater på gymnasiet har lärt sig i

⁷⁶ Intervju med Lärare ett

⁷⁷ Eller i alla fall på god väg

grundskolan. Det är med andra ord ett skolorienterat stoff. Det är skolans buddism som är viktig, inte de miljoner troendes. Men igen - kunskap är makt och formas av makt. Ibland är det kulturella kapitalet högstadiet i religionskunskap. Intressant här blir att minnas betygsriteriet och kursmålet i religionskunskap, som jag redan behandlat. Där eleverna ju skall få lära sig det som står om kristendomen och framförallt som svensk tradition.

Lärare fyra sa i intervjun "...det är inga vattentäta skott mellan ämnena". Nej, jag kan bara hålla med, med den eventuella styrka som jag kan få ur mitt material och min undersökning. Det finns inga vattentäta skott. Lärare som absolut inte undervisar om religion fostrar eleverna in i en svensk sekulär tradition, om man får tro dem själva, som om det var deras uppgift. Från detta hoppas jag att jag kan göra en naturlig övergång till lärarnas självbild

Lärarens självbild/religion

Religion

Lärare två säger detta om sig själv "Jag själv...behöver förankring i min tradition. Jag är den minst religiösa i den grupp jag har": Detta är ett svar på frågan om hon saknar religionsämnet. Läraren hänvisar till en dålig förankring. Vad menar hon? Är hon okunnig om religionen som är dennas ursprung eller är det så att förankring syftar på tro? Jag behöver tro mer - eller lära mig mer? Jag tror att hon främst syftar på okunskap och inte på bristande tro. Men det gör jag därför att jag läser in lärarna i en sekulär kontext. Jag vet inte om lärare två menar att hon saknar en tro. Vidare definierar Lärare två sin eventuella tro som "sin tradition" och inte kristendomen eller någon annan utsagd trosåskådning.

Religionsläraren jag intervjuat menar att denna tvingas ifrågasätta sig själv. Att dennas invanda positioner ruckas och testas. Detta är något som återkommer i olika sammanhang. Det exempel hon nämner är att eleverna har svårt att ta till sig att hon inte är särdeles religiös. Det är en omsvängning om man kommer från en värld där en religion har en hegemonisk ställning. Längst i riktning mot ateism går Lärare tre "Jag har ingen egen syn på så sätt. Jag ser det som kultur och tradition, etik och moral". Detta är inte den rena ateismen, men nära. När vi studerar lärarnas syn på religion kan vi alltså sluta oss till att ingen av dem är särdeles religiös. Dock är det bara hälften av informanterna som har uttalat sig. Men ingen har uttalat en egen övertygad tro. Detta betyder inte att det är så det tas emot i klassrummet av eleverna men man kan ju tro det.

Nation

Vad är svenskhet? Vem är svensk? Kanske kan man säga att den som är svensk är den som kallar sig svensk eller den som bor i Sverige och inte är något annat. Frågan är gammal och det finns inte *ett* svar. Igen vill jag falla tillbaka på en empirisk definition. Anser sig lärarna jag intervjuat vara svenskar

Magnus: ”Exkluderar du dig själv från svenskheten”

Lärare tre: ”Nej det gör jag inte här”.

Läraren är alltså svensk som undervisande lärare. Vi har redan i andra sammanhang sett formuleringar som i ”min tradition” och ”som vi har här”. Detta tyder inte på en sprudlande nationalism, men så är inte Sverige den sprudlande nationalisms land. Man är svensk, man behöver inte springa runt och visa det⁷⁸. För att problematisera bilden vill jag vidare lyfta detta citat av lärare tre: ”Jag skulle inte vilja bli irakier bara för att jag flyttat till Irak.” Betyder det att irakier inte får bli svenska, en form av segregation? Av detta kommer ingenting mer än en tanke om rätten till att behålla ett ursprung. Läraren vill inte assimilera, eller assimileras. En form av integrationens gyllene regel och möjligen också en bekännelse till interkulturell pedagogik⁷⁹.

Vad är Sverige

Sverige är en konstruktion. En bild som människor har skapat av flera skäl. Svenskheten är som sagt knuten till makt och därför knuten till kunskap. Tradition och religion som ideologi och världsuppfattning bildar denna enhet. Med allt detta sagt så är frågan: vad är Sverige för informanterna? Hur skall det placeras i verkligheten? Jag har främst material från den lärare som undervisar i historia. Lärare fyra anser att Sverige genom politik har hållit sig undan krig. Så mycket att ”vi” inte förstår krig och svenskar tycker ”krig verkar råddigt”. Detta att undvika och vara förskonande från krig återkommer. Det är kanske inte så konstigt. Lärare fyra menar att denne undervisar om Sverige som utvecklats från att ha varit ett religiöst förtryck, en diktatur och skramlande vapenmakt, till detta land där medborgarna har svårt att förstå krig. Detta är ett tema som även finns hos Mattlar eller Lindé⁸⁰. Det svenska beskrivs i läroböckerna. som Mattlar har undersökt som det sekulära och det toleranta resonerande

⁷⁸ Ehn 1993

⁷⁹ Lahdenprä 2004 Lorentz 2006

⁸⁰ Linde 2001: 146 och 148

landet. Detta ställs mot elevens ursprungsland och hemland. Där är det oklarare vilka värderingar som finns.

”Fattigsverige som är något som eleverna inte känner till och det var fattigt ända fram till trettioalet.” (Lärare fyra). Fattigsverige varade ända till trettioalet säger läraren. Som man kan se inte minst i ”Välkommen till Sverige! Om politisk snedvridning i kurslitteraturen i SFI, svenska för invandrare”

⁸¹ men också Mattlars avhandling⁸² är detta mycket av en arbetarrörelsens historia. Vidare är det när vi diskuterar kungaporträtt som informanten först nämner tendenser i sitt undervisningsmaterial. Hur det än såg ut så är historien, som jag redan varit inne på när jag talar om nationalism, mycket av en konstruktion. Just ”på trettioalet” är nog en stark perspektivmarkör Dock menar läraren att på 1700-talet har vi glansdagar främst inom kulturen. Det är lite märkligt. ”Intressanta personer” talar hon också om i under denna tid. Detta med personligheter bör väl ses som mer utav en individuell och liberal individualistisk historiesyn. Sverige är sammanfattningsvis ett land som inte har varit i krig på länge. Sverige har börjat som en militärdiktatur men blivit tolerantare och demokratiskare. I beskrivningen tävlar olika bilder av historien. Dock bör vi minas det som Lärare fyra säger ”Det är ingen djup kurs.”.

Elevers bakgrund

Det är eleverna som möter ateistiska och agnostiska lärare som antingen omedvetet vill assimilera dem eller medvetet skapa en interkulturell undervisning för dem. Vad anser lärarna om eleverna? Biträdande rektor på Skola ett ger en talande bild: ”Med fly/flyttas-stress har de mycket mer behov än en vanlig elev...” (för en utökad bild av posttraumatisk stress se Lorentz⁸³). IVIK-lärarna tar inte till kulturella förklaringar utan gör det till psykologi och försvarsmekanismer⁸⁴. Eleverna är inte exponenter för en kultur eller religion, utan är exponenter för mänskligt beteende⁸⁵. Lärare två menar att de är ”schysta” mot varandra och endast två gånger nämns konflikter eleverna emellan av något allvarligare natur

⁸¹ Anderson 2006 <http://www.timbro.se/bokhandel/pdf/9175666138.pdf>

⁸² Mattlar: 2008 130 Fattig Sverige

⁸³ Lorentzo 2004

⁸⁴ Se Ehn 1993 och ovan

⁸⁵ Som de för undervisning i skola två

Det svåra kriget

Vi minns att lärare fyra talade om att Sverige varit en ”krigsmakt”. I detta ligger implicit att läraren talar om krig. Jag uppfattar detta som ett sätt att skapa en form av brygga och ett sätt att vidare förklara varför svenskar inte förstår krig. Det är ju något som hände för i tiden. Lärare ett har en lite mera ambivalent syn på undervisning om krig:

De är ju ganska nybörjare om man säger så där har jag ju inte så mycket ämnen jag snacka om men i svenska skulle man kunna snacka om lite ännen och nu har ju inte vi kommit så långt men jag försöker att undvika att prata om krig till exempel ... krig å vi pratar om olika nationaliteter och så med tanke på att de är jätteblandade. Men krig är ett kanske känsligt ämne för jag tog upp det vid något tillfälle i början för jag har inte heller jobbat här så länge jag har vart här i tre månade och då tog jag upp krig i något sammanhang och då blev det lite så har tyst stämning i klassen. Sen så jag märkte att vissa kommer ju från krig och såna drabbade länder.⁸⁶

Eleverna är som jag redan sagt en heterogen grupp med krigserfarenheter i många fall: Det som framkommer är att krig förekommer i undervisningen i vissa fall men inte alltid. I språkämnerna (se citatet) kan man naturligtvis undvika krig. Det blir svårare i Historia. Det sägs ibland att historia är just krig och kungar. Detta är kanske inte sant det som däremot är sant är att det är svårt att undervisa om ett lands historia utan att tala om krig. Det verkar som anpassning till elevernas bakgrund med andra ord dels handlar om lärarnas egna val dels handlar om ämnet som man undervisar i. Det senare är naturligtvis ganska självklart däremot är graden av individualitet lite förvånade.

När jag frågar den biträdande rektorn om hur man hanterar olika religiösa konflikter får jag ett svar som handlar om att han snarast anser att det viktigaste är att göra IVIK-grupperna till en grupp. Där man skapar en inre enighet och inte tar med störande element som elevernas enskilda kulturer, en form av harmoniserande där ursprungskulturen/religion blir en privatsak.

Dåliga elever?

Ofta har jag märkt att ord som dålig förekommer relativt oreflekterat. Man använder inte spontant ord som *annorlunda kunskap* eller *olika kunskap* utan *svag* och *dålig*. Jag tenderar i mina intervjuer att använda liknande ord, vilket leder till att man inte helt kan utesluta att jag bidrar till att skapa detta språkbruk. Dålig är dålig, därför att den inte motsvarar en

⁸⁶ Intervju Lärare ett

kunskapsnorm i svensk skolas och samhälles krav. Det som är ”dåligt” kan inte bära ge den form av kulturellt kapital som krävs för att nå bra positioner i samhället. Eleven måste få bra kunskaper, svenska kunskaper.

Vad hoppas lärarna om dessa elevers framtid? Lärare fyra säger följande. ”Vi hoppas väl att de skall nå bra positioner i samhället”. En av vägarna är bildning om Sverige, som vi kan konstatera i traditionskapitlet, en annan väg är att lära sig anpassa sig till de värderingar som är förhärskande i Sverige. Dessa är visserligen demokratiska, men är ändå inte desto mindre värderingar som man måste anpassa sig till. Skolans utbildningsuppdrag är ambivalent, som jag kommer tydliggöra nedan.

Religionen hos eleverna

”Islam eller kristendom och det man inte tänker på är att väldigt många irakier faktiskt är kristna.” (Lärare fyra). Eleverna bildar en starkt heterogen grupp där majoriteten kommer från Mellanöstern. Som citatet visar är många av dessa kristna, men det finns även många muslimer. Det finns också representanter för kristna minoriteter från Ostasien och Afrika. Detta tillsammans med latinamerikaner och östeuropéer gör att kristendom är den absolut största religionen bland eleverna. Även om det inte är majoritetens i Sverige konfession (lutheranism) eller som jag redan skrivit inte majoritetens form.

Hur upplever lärarna att elevernas religion ser ut, vad är signifikant för elevernas förhållningssätt till sitt religiösa ursprung? Vidare är en viktig fråga var det blir problem för lärarna och hur det blir problem?

Ett problem är ett problem därför att det någonstans kolliderar med något. Vad är det som kolliderar med vad och för vem? Nedanstående citat är från biträdande rektor:

Vissa muslimer säger att det är inget problem för en tjej att vara med på idrotten utan slöja medan andra säger att det är vår religion och där blir problem.

Vad är seder vad är bruk vad är religion i den meningen kan det vara ett hinder till exempel i idrotten tjejer får inte byta om i idrotten.

-

Det kan vara slöjan måste på, de får kanske inte ens en gång vistas i samma lokal som vi killar. För då ställs det mot vårt *regelverk* [min kursivering]. för om du tar en tjej som, som skall in på omvårdnadsprogrammet så ska ju hon ytterst ha hand om små barn i Sverige. Där de ska gå till badhus, och de skall gå ut i naturen där de skall vara med killar.

Och får de inte träning i det så kommer de missa stora bitar och inte få godkänt.⁸⁷

Biträdande rektor säger inte att det är problem för att religionen, eleverna och deras familj har krockar med det svenska, utan med *regelverket*. Reglerna kan alltså ses som där det krockar. Krocken är mellan religion och regelverk. Men det är ”vårt” regelverk. Vilka som äger det kan man fråga? Jag har inte ställt den frågan, så allt jag kan säga är att Biträdande rektor inte definierar det. Å andra sidan är det frestande att säga att lärarna inte gör den distinktionen själva. Det är inte så orimligt. Skolan är en samhällelig institution som precis som samhället är sekulariserad⁸⁸. Religionen kommer i konflikt med den svenska officiella synen. För svensk skola/samhälle har här tagit sig rätten att bestämma över [den kvinnliga] elevens kropp. En rätt som ifrågasätts på religiös grund av eleven och/eller hennes/hans familj/trossamfund. Det är alltså två system som hävdar en hegemonisk plats som konfronteras. Som en del av denna konflikts orsak nämns betyg och framtida arbete. Om du som individ eller grupp inte kan/vill följa vissa premisser i den hegemoniska svenskheten kommer du att segregeras av det svenska samhället. Detta kommer att drabba dig både som elev och senare i en potentiell yrkesutövning

Om ovanstående konflikt rör idrott och hälsas fysiska praktik kan man också se konflikter i skolans mera teoriinriktade ämnen. Jag kommer att ägna stor plats åt en konflikt som rör den relativt aktuella konflikten om evolutionslära kontra kreationlära. Nedan talar läraren om elevernas syn på bevis och sanning: ”För bevis för dem är Adam och Eva” (Lärare tre). Det är med andra ord så att den mytologiska beskrivningen om de första människorna som finns i den Abrahaitiska traditionen är sann för många av eleverna. Detta kan man naturligtvis inte göra till en enkel fråga om svensk och invandrare. Av flera skäl. Det finns stora skillnader bland eleverna beroende av tro och etnicitet. Vidare är eleverna utsatta för en påverkan och en omsocialisation.

Det elever som menar att myten om Adam och Eva är sann använder den i sin tur som ”bevis” för att homosexualitet inte kan vara ”möjlig”. För, menar de, hur kan det då finnas så många människor? Här stoppar läraren och förklarar: ”Adam och Eva det är tro, det kan vi inte bevisa”. Läraren vill alltså få eleverna att skilja på ett religiöst synsätt och ett mer naturvetenskapligt. Här lyckas inte läraren underbygga sin uppfattning med för [vissa av]

⁸⁷ Intervju med biträdande rektor

⁸⁸ Sekulariserings tankar

eleverna godtagbara svar: ”Och sen när jag inte kunde svara på det då var det bevis för dem att jag hade fel.”. Vi står inför en kulturell klyfta vad gäller bevisbegreppet. I den ena kulturen är en bok ett ”bevis”, i den andra är ett ben ett bevis. Lärare tre är dock medveten om att det är en omställning för eleverna. ”De är ju 17-18 år och har inte konfronterats med detta”. Man måste alltså ta det långsamt enligt Lärare tre. Men i någon mening måste man lära eleverna att följa den sekulära vetenskapen.

Elevernas jämnåriga svenska ungdomar har bristande kunskaper i kristendomen men för Lärare fyra gäller edet inte för IVIK-eleverna. ”Den kristna traditionen [jag uppfattar det som definitivt syftande på religion] och den muslimska traditionen och den judiska är levande för dem.” Men i gengäld har de väldigt liten omvärldsuppfattning enligt Lärare fyra. Det som ligger nära deras värld kan de till och med ”bättre” än de svenska eleverna, men när det kommer till omvärlden så är det svårare. Gymnasiechefen upplever problemantiken på följande sätt. ”Det finns säkert en speciell problematik kring det när man kommer till Sverige och har en annan religion med sig så det är viktigt att undervisningen är vederhäftig och saklig. Att den inte färgas av någonting annat, att det är någon särskild religion som har företräde, att kristendomen har företräde.” Det är alltså så att en elev ska få en ”vederhäftig” undervisning där ingen religion har företräde. Vilket syns vara just vad den kristna religionen ska ha enligt kursplanen.. Om vi antar att religionsläraren har rätt angående vad man får lära sig i grundskolan i Sverige så har några religioner företräde där och andra i IVIK-undervisningen. Vidare är det så som jag påpekat så att en religion, den egna inhemska kristendomen, skall ha företräde enligt kursplanen. Detta eftersom vår (den svenska) tradition är viktigast. Med andra ord är alla former av undervisning relativt diskvalificerade sett till de nationella målen. Frågan är om det verkligen är relevant. Det närmaste en korrekt undervisning vi kommer sett till kursmål för SO-ämnets religionsundervisning är alltså den form av undervisning som religionsläraren lämnat. Detta gjorde denna för att ge eleverna en ”fair chans” och förbereda eleverna för gymnasiet.

Gymnasiechefen lutar annars mest åt att undervisningen skall förbereda eleverna för gymnasiet. Så här beskriver en lärare sina väl av område och mål med undervisningens: ”För det är ju det som är mitt mål. Jag skall ge dem så de klarar sig när de kommer ut på program” (Lärare fyra). Läraren fortsätter dock med att motivera sina val med ämnesteoritiska argument och det man kan se som medborgarfostran. Noterbart är också att undervisningen sker i form av tillägnande av en narrativ berättelse. Eleverna läser en bok.

Jag driver tesen att alla lärare i denna undervisning är i någon mening religionslärare. Om sådant som händer här händer under samhällskunskapen så tror jag att jag har rätt:

Vi pratade om regeringen och då pratade vi om att alliansregeringen inte var överens om man får gifta sig i kyrkan om man är homosexuell⁸⁹. Och så kom vi in på det här med att första människorna var Adam och Eva och så där⁹⁰.

Det börjar med att homosexualitet är onaturligt. Det är inget nytt påstående. Däremot är det ganska oväntad utgång av en lektion som handlar om regeringen som styrande organ. På så sätt kan många frågor vandra till religion och många lektioner till religionsundervisning.

Önskad ideologi religion hos eleverna?

Hur vill lärarna att eleverna skall vara. ”Jag vill inte tvinga på någon en tro och jag vill inte tvinga någon att inte tro” (Lärare tre). Om jag har rätt i att lärarna i någon mening vill se en förändring i elevernas sätt att betrakta sig själva, Sverige och världen, borde detta gå att se i undervisningen och deras mål för undervisningen. ”Vi jobbar med att lära dem grunderna så vi börjar ju med att lära dem svenska och om det svenska samhället, med tanke och att de inte varit här så länge” (Lärare ett).

”Jag styr inte in det med mina egna tyckanden. Det gör jag aldrig!⁹¹” (Lärare två). Är inte detta också signifikant för Sverige: tänka själv men inte styra in det på sitt eget tyckande? Låt mig komma med ett exempel: ”I bibeln står det X det är konstigt därför att det också står Y men bra därför att Z”. Resonera, tänk fritt men kom inte med domar. Det omvända skulle kunna var ”I Bibeln står det X därför tycker jag det (eller därför skall du tycka det)”. Den lärare jag valt att benämna Lärare fyra säger detta mycket tydligt.

Där man [Europa] tänker fritt och självständigt och tränar sig att argumentera medan många elever från Asien och Mellanöstern har en mycket mera auktoritär tradition. Där man lär sig utantill och fakta och inte är så vana att ställa frågan varför och hur utan man lär sig⁹².

⁸⁹. Vi ser här ett samtal som glider i på religion utan att vara tänkt som religions undervisning.

⁹⁰ Intervju lärare tre

⁹¹ Läraren talar starkt men skriker inte

⁹² Lärare fyra

Här har vi just den form av socialisation som jag letat efter. Men har den med religionssyn att göra? Ja, det beror på auktoriteten. Nästa citat kan vara belysande för att få en bild av vad som är relevant för svensk religionssyn.

Jag är också intresserad av religion och jag tycker att det är ganska roligt och jag försöker vara respektfull mot att det finns olika uppfattningar. Och visa dom att de får tro det dom vill men sen så måste de lära sig att i svenska skolan så skiljer man på vetenskap och tro och man måste veta om vad evolutionsläran säger sen kan man ändå tro. Men att vi skiljer på det sen har jag försökt vara tydlig med det att ni måste veta och lära er det sen kan ni ta ställning⁹³.

Vi är tillbaka vid berättelsen om evolution kontra kreation. Eftersom skapandet av en modern naturvetenskap är en så stor del av sekulariseringen så tycker jag att det är viktigt att belysa denna konflikt. Hur vill läraren ta sig ut ur det? Jo: ”Vi tog någon timme och pratade om det och sen känner jag att vi måste vila med det”. Det är alltså viktigt att vara försiktig, detta är främst av hänsyn eftersom: ”Det jag säger här omkullkastar hela deras världsbild faktiskt.” Detta med att bygga upp en dikotomi mellan det troende Östern och det rationella Väst finns även hos Mattlar. Han ritade upp ett diagram där han utvecklar denna teori utifrån vad han sett i sina läroböcker⁹⁴. Detta är intressant att jämföra med detta som Lärare tre sa:

Och det är att gå försiktigt fram så man ändå ger dem tid att, att ta det. Så bara det lilla vi gjorde där det, det var nog ganska jobbigt för många. Tror jag. Jag ritade ett schema på tavlan där jag skrev vetenskap och tro och sen skrev jag då att det här med bibeln då att det finns vissa saker som man kan bevisa.⁹⁵

Mattlar talar om svenskt och osvenskt, Lärare tre om tro och vetenskap. Det är inte så att eleverna ges den enkla rollen av ”fel” eller ”underordnad” men det förutsätter att de accepterar att tro är något man gör utanför skolan. Om man accepterar sekularisering och det sekulära samhällets roll som hegemoniskt så kan man integreras i skolan och (uppfattar jag det som) samhället.

⁹³ Intervju med Lärare tre

⁹⁴ Mattlar 2008: 193

⁹⁵ Intervju Lärare tre

Frågan om huruvida den påverkan och undervisning som lärarna ger når fram är stor och jag kan bara till ytterst liten del besvara⁹⁶ den. Dock säger en lärare så här: ”En del som har den här bakgrunden de tystnar och lyssnar intresserat, tänker hum ’det här var ju intressant’”.

Här har vi ytterligare exempel på sekulär samhällssyn och på vad som bildar den svenska hegemoniska uppfattningar.

Lärare fyra: ”Det finns ju fördomar i de här länderna mot det judiska, du vet, man tappar hakan.”

-

Magnus: ”Um.”

Lärare fyra: ”Det är lite svårt att bemöta för det är så jäkla primitiva argument.”⁹⁷

Antisemitismen fanns enligt denna lärare även hos chilenska invandrare på 1980-talet⁹⁸ så den är alltså inte något muslimskt eller orientaliskt drag, enligt denna. Läraren svär, gör pauser och använder förstärkande uttryck som ”tappa hakan”. Något som inte verkar vara lärarens normala språk. Läraren är upprörd. Vi står inför ett tabubrott. Antisemitismen här är primitiv och ohöljd. Det är alltså en primitiv argumentation från personer som har okunskaper om judendomen. Antisemitismen är, som allt annat som jag arbetar med i denna text, en fusion mellan tradition, ideologi och religion. Var det ena börjar och slutar är svårt att säga. Dock är det frestande att tro att den är primitiv främst i sig och att även retoriskt skickliga argument ändå skulle uppfattas som primitiva av läraren⁹⁹.

Här bör vi också minnas ordet ”ohöljd”, den är alltså frilagd och inte inlindad. Blir den bättre för att den blir inlindad? Det kanske är en orättvis tolkning. Men den blir mindre av ett problem. Läraren vill inte, tror jag, att eleverna som läraren tycker om skall vara exponenter för denna ideologi som för läraren är så fel. Det är inte svenskt. Det är fel, primitivt och något som finns i ”de här länderna” och inte något svenskt. Antisemitismen hör till det främmande och det ickerationella. Det jag vill understryka och påvisa i detta är inte en position angående antisemitism så mycket som det att det som upplevs som fel görs till det främmande.

⁹⁶ Se metoddelen

⁹⁷ Intervju Lärare fyra

⁹⁸ Och det kommer Lärare fyra ihåg efter 30 år

⁹⁹ Två påpekanden: dels finns det inget försvar mot antisemitism i det jag säger, vidare har jag inte utrymme att reda ut antisemitismens alla rötter som är sanslöst röriga.

Som en mera positiv avslutning vill jag säga att Lärare tre problematiserar sig själv. Denna vänder på maktordningen och låter eleverna känna att de kan vara de som sitter på kunskapen. Detta gör Lärare tre genom att till exempel försöka uttala svåra ord på arabiska som eleverna lär ut. Vänder detta hierarkin är det någon form av interkulturellt förhållningssätt. Det kanske det inte är fullt ut, men det visar i alla fall någon form av medvetenhet.

Analys

När man börjar med att göra den avslutande reflektionen är det bra att ha sin fråga för ögonen: vad är det jag har gjort och vad är mitt syfte vad är min vilja och vad är mitt mål? Har jag besvarat denna fråga? Nästa fråga man måste ställa sig är om materialets och metodens räckvidd är tillräcklig för att svara på forskningsfrågan? Dessa frågor bör man ha med sig hela tiden. En uppsats som denna förstår jag som ett stenvalv där stenarna stöder varandra. Det jag säger i min analys är svar som är beroende av de frågor jag ställer, frågor som får sitt värde beroende av min metod och mitt materials räckvidd.

Jag har undersökt IVIK-undervisningen som ett förmedlande av tradition och ideologiskt grundade värderingar. Dock är det inte där fokus ligger för dem som genomför denna undervisning. För praktikerna är detta framför allt en språkutbildning. Språkinläringen är det överordnade kravet på eleverna. Det är via språkkunskaper som eleverna rör sig framåt mot målet att bli gymnasister. Trots detta har jag initialt ansett att det är relevant att undersöka religionsundervisandet och religionsförmedlandet i IVIK-undervisningen - och anser det lika mycket efter mitt arbete.

För mig har det varit naturligt att undersöka frågor som rör samhälle och kultur i en elevgrupp som är så kulturellt heterogen som IVIK-eleverna. Här tror jag att det är extra viktigt att vara medveten om vilken form av överförande av kultur och religionsförståelse som man gör som lärare.

Jag har kunnat konstatera att det finns en stor diskrepans mellan målen med undervisningen på det nationella planet och kommunledningens uppfattning av hur undervisningen skall se ut, och hur den faktiskt är utformad i de konkreta klassrummen. Den nationella kursplanen för SO-ämnet vill socialisera eleverna till demokratiska medborgare men med tydlig betoning på Sverige och med en relativt etnocentrisk bild av ämnet. Jag har vidare funnit att målen för läraren som undervisar snarare orienteras mot att eleverna skall få en chans i gymnasieskolan. Jag har tolkat skolan som en form av överbyggnad över samhället om än en dynamisk sådan. Jag kan här se ett förhandlande och ett förstärkande av denna överordning. Det ingår inte i mitt syfte att tycka och ha värderingar om undervisningen men jag tillåter mig att säga att det inte är självklart att den nationella kursplanen är bättre än undervisningen i klassrummet.

På den väsentliga huvudfrågan om socialisation till en ny form av förståelse av religion har jag kunnat konstatera att den är tydlig. Här anser jag att mitt ”stenvalv” är stabilt, jag har frågat lärarna om hur de upplever sin undervisning och deras bild av den egna undervisningen. Detta har jag noggrant dokumenterat. I detta examensarbete har jag analyserat svaren. Om lärarna själva menar att deras undervisning har sådant inslag, så är det rimligt att anta att den också har det. Jag låter lärarna beskriva och tolkar inte själv deras praktik.

I de undersökta svaren varierar socialisationen mellan olika ämnen. Jag har kunnat se allt från vetenskapsteoretiska diskussioner, skillnaden mellan ben och bok, till något som kan verka så oskyldigt som att prata om jultraditioner. Jag har kunnat visa att undervisningen om religionskunskap inte är den viktigaste förmedlaren av förståelse av religion. Det synes vara så att det är i svenskämnet och andra delar av SO-ämnet än religionskunskap som lärarna främst förmedlar värderingar som rör religion. Det är i dessa ämnen som förmedlandet kommer nära elevernas egen religionstillhörighet. I religionskunskap läser de om främmande religioner, i andra ämnen om frågor som rör den egna religionen.

Vi har också sett hur skolan delar in världen i en hegemonisk och en underordnad del. Där dikotomierna *svenskt* och *osvenskt* ges olika värden och innerbörd. Här kan *svenskt* bli vetenskapligt rationellt och *osvenskt* vidskepelse och tro. I hur stor grad detta förekommer i mina informanternas undervisning, för att inte tala om hur det tas emot av eleverna är svårt att säga. Jag skulle vilja hitta en mellanväg. Dikotomier och schabloner förekommer. Sverige kan till exempel beskrivas som ett land som lämnat gamla idéer som religiöst förtryck och krig, men å andra sidan har svenskarna fortfarande traditioner som jultomten som knappast kan anses vara rationell vetenskap. Evolution, jultraditioner och religiöst förtryck i gamla tiders Sverige stärker ändå tanken om bristen på vattentäta skott och hur mycket som är lärande till Sverige[ska]. Det är min tro att läraren som nämnde detta är medveten om hur nära eleverna har till sin religiösa tro. Jag hoppas att denna medvetenhet inte är undantag utan snarare regel. Det som däremot oroar mig är att man tycks anse att dessa frågor är farliga och därför inte tar upp dem. Jag tror att det är problematiskt med frågor kring religion i denna undervisning. Dock tycker jag inte att det är anledning nog att ”lägga locket på” - tvärt om. Lärarna bör bära denna kunskap på ytan. Detta gör många lärare kanske främst de lärare som undervisar i samhällsorienterande ämnen. Jag hoppas även att Svenska som andraspråklärarna kommer att se att det är viktigt att ta tag i dessa frågor och arbeta med dem, för alla

har någon form av traderande av religiöst betingade traditioner och värderingar i sin undervisning redan nu. Det är farligare om det sker omedvetet.

Jag har använt hegemoni-begreppet i en Gramscisk förståelse av det. Jag tror att detta var ett väl valt teoretiskt ramverk. Jag har inte rört mig med ”diskursbegreppet”. Detta eftersom den miljö jag studerar är en heterogen miljö där diskurser möjligen håller på att ordnas men inte finns. Ingenting är riktigt självklart. Nej, det är ett medvetet eller omedvetet projekt av omformulering och inordning i en ny hegemonisk ordning som förekommer i min empiri.

Det är inte så att eleverna i denna text ges den enkla rollen av ”fel” eller ”underordnad” men läraren vill att de accepterar att tro är något man gör utanför skolan och tar till sig andra värderingar, som kan beskrivas som den svenska ideologin.

Språklärarna är mindre medvetna om sitt traderande av värderingar. Dock anser jag inte att man bör se svenskämnet bara som språk och lingvistik. Språk är kunskap. Kunskapen och undervisningens sociala situation skapar makt. Har man sagt ”dåligt” har man också sagt ”makt och dom”. Vi bör skapa en miljö där det kulturella kapital, de erfarenheter och de möjligheter som finns i den interkulturellaste av alla utbildningsmiljöer, tas till vara. Hur IVIK är i fråga om att lära sig svenska lämnar jag där hän. Men eleverna lär sig också Sverige och därför är det viktigt att visa respekt för eleverna och se eleverna som resurser. Detta förekommer också redan i denna undervisning, men kan bli vanligare. Det är inte assimilering och likformighet som IVIK skall ge, utan en utbildning som tar till vara elevernas erfarenheter.

Utblickar och framtid

Utbildningsuppdraget kräver mer av eftertanke och mindre av *låt gå*. IVIK är kanske det viktigaste utbildningsuppdraget som skolan åtar sig. Skolans biträdande rektor vill ha mer av ansvarstagande från kommunens sida, och jag kan bara hålla med.

Men trots all kritik som jag riktar mot lärarna så vill jag ändå lyfta fram hur engagerade de är och vilket stöd lärarna är för IVIK-eleverna.

Lärosituationen är så svårhanterlig att rätt och fel, bra och dåligt, inte så enkelt går att klarlägga. Jag hoppas att denna text om något kan förbättra IVIK-undervisningen.

Källförteckning

Intervjuer

Intervjuer med:

En gymnasiechef

En biträdande rektor

Sex stycken lärare: Lärare ett, Lärare två, Lärare tre, Lärare fyra, Lärare fem, Lärare sex

Otryckta källor

Kursplan och betygskriterier för Samhällsorientering för IVIK på Skola ett

Den undersökta kommunens arkiv: Betygskatalog

Solna stadsarkiv: Volym D 1 : 48 Betygskatalog HT-78 Arkivbildare Vasalungsgymnasiet

Tryckta källor

Litteratur

Ahrne, Göran och Roman, Crister och Franzen, Mats

Det Sociala landskapet – En Sociologisk beskrivning av Sverige från 1950-talet till början av 2000-talet

Bokförlaget Korpen, Göteborg, 2003

Almén, Edgar och Furehed, Ragnar och Hartman, Sven G. och Skogar, Björn

Livstolkning och värdegrund – Att undervisa om religion, Livsfrågor och etik

Lindköpings universitet Skapande Vetande nr 37, Lindköping, 2004

Alvesson, Mats och Sköldberg, Kaj

Tolkning och Reflektion – Vetenskaplig och kvalitativ metod

Studentlitteratur, Lund, 1994

Blossning, Ulf

Skolförbättring i praktiken

Studentlitteratur, Lund, 2003

Bourdieu, Pierre

Kultursociologiska texter – i urval av Donald Broadly och Mikael Palme

Förlaget Salamander, Stockholm, 1986

Bunar, Nihad

Skolan mitt i förorten – Fyra studier om skola, segregation, integration och multikulturalism

Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm, 2001

Carlson, Marie

Svenska för invandrare - brygga eller gräns? : syn på kunskap och lärande inom sfi-undervisningen

Studentlitteratur

, Lund, 2002

Ehn, Billy och Frykman, Jonas och Löfgren, Orvar
Försvenskningen av Sverige : det nationellas förvandlingar
Natur och Kultur, Stockholm, 1993

Ehn, Billy och Löfgren, Orvar
Kulturanalys
Gleerups, Malmö, 2001

Forgaca, David
A Gramsci reader – selected writings 1916-1935
Lawrence and Wishart Limited, London, 1988

Furseth, Inger och Repstad, Pål
Religionssociologi – En intruduktion
Liber, Helsingborg, 2008

Gramsci, Antonio
En kollektiv intellektuell, Antonio Gramsci ; urval och inledning av René Coeckelberghs
Rona och Bo Cavefors Bokförlag , Stockholm, 1967

Hettne, Björn och Sörlin, Sverker och Östgård, Uffe
Den globala nationalismen
SNS förlag, Stockholm, 1998

Hörnqvist, Magnus
Foucaults Maktanalys
Carlssons, Stockholm, 1996

Joll, James
Gramsci
Wahlström och Widstrand, Stockholm, 1979

Kuyk, Elza och Jensen, Roger och Lankshear, David och Löh, Manna Elisabeth och Schreiner, Peter
Religionus Education in Europe, Situation and current trends in schools
IKO Publishing house, Oslo, 2007

Linde, Göran
Värdegrund och svensk etnicitet
Studentlitteratur, Lund, 2001

Lahdenperä, Pirjo
Interkulturell pedagogik i teorier och praktik
Studentlitteratur, Lund, 2004

Lorentz Hans och Bergstedt Bosse
Interkulturella Perspektiv - Pedagogik i Mångkulturella lärandemiljöer
Studentlitteratur, Lund, 2006

Magne Holme, Idra och Krohn Solvang, Bert
Forskningsmetod – Om kvantitativ och Kvalitativa Metoder
Studentlitteratur, Lund, 1996

Mattlar, Jörgen
Skolbokspropaganda? En ideologi av läroböcker i Svenska som andraspråk (1995-2005)
Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala, 2008

Olivestam, Carl E.
Religionddidaktik – om teori, perspektiv och praktik i Religionsundervisning
Liber, Stockholm, 2006

Sealid Gilhus, Ingrid och Mikaelsson, Lisbeth
Nya Perspektiv på Religion
Natur och Kultur, Stockholm, 2003

Daniel L. Pals
Eiget Theories of religion
Oxford University press, New York, 2006

Uppsatser

Emil Bernedal och Paula Lehikoinen;
IVIK elevers skolinledning - Studie-och yrkesvägledares roll i skolinledningen för nyanlända invandrarungdomar i gymnasieåldern.
C-uppsats, Stockholms universitet/Läraryrkesutbildningen i Stockholm 2007
Från: <http://www.diva-portal.org/su/abstract.xsql?dbid=7743> (2009-01-15)

Rocivan Yesil och Annika Ewers
Nyanlända flykting- och invandrarbarns Skolinledning
C-uppsats, Södertörns högskola
<http://sh.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:15239> (2009-01-15)

Nadia El Ayt
Hur tar vi emot våra nyanlända elever
C-uppsats, från Göteborgs universitet
<http://gupea.ub.gu.se/dspace/handle/2077/7233> (2009-01-15)

Hemsidor

Skolverket:
<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=24&skolform=11&id=3886&extraId=2087> (2008-12-30)

Timbro:
Aanderson Patrik M, Sanandaji Nima, Segerfelt Fredrik
Välkommen till Sverige! - Om politisk snedvridding i kurslitteraturen i SFI, svenska för invandrare
<http://www.timbro.se/bokhandel/pdf/9175666138.pdf> (2008-12-30)

Wikipedia:
<http://sv.wikipedia.org/wiki/IVIK> (2008-12-30)

Bilagor

Bilaga 1: Intervjumall

Lärare

1. Hur skulle du beskriva dessa elever?
2. Är det några andra val som är viktiga i IVIK än i andra klasser för dig när du undervisar?
3. Hur upplever du elevsituationen?
4. Hur arbetar du med religion i IVIK?
5. Hur upplever du att arbeta med?

Biträdanderektor

1. Vad är speciellt med denna typ av undervisning?
2. Finns det någon undervisning i religion på IVIK?
3. Vad upplever du som positivt med att arbeta med IVIK?

Gymnasiechef

1. Beskriv IVIK?
2. Vad är speciellt med denna typ av undervisning?
3. Vad är bra med IVIK?
4. Var kommer religionsämnet in?